

19. Анотации на публикациите на Калина Мичева-Пейчева, представени за участие в конкурса

Монографии:

- 1. Мичева-Пейчева, К.** Етнокултурната бинарност в средновековната българска литература. София, ДиоМира, 2017, 266 с. ISBN: 978-954-2977-45-2.

Проучването на основни семантични опозиции, които изграждат етнокултурната бинарност, е модерно направление в съвременната лингвокултурология и етнолингвистика. Досегашните разработки доказват, че опозицията чист – нечист е значим елемент от бинарността и корелира с противопоставянията сакрално – профанно, добро – зло, свое – чуждо и др. Ето защо по-нататъшните научни занимания в тази област са ползотворни и необходими. Особено интересни са текстовете на средновековната българска литература, която обхваща книжнината ни от IX до XVIII век, защото именно в тях може да се изследва бинарността с оглед на доминиращото присъствие на християнската културна парадигма. В този труд са избрани ключови реализации на средновековната българска литература. На първо място са разгледани класическите старобългарски произведения като първа проява на българския дух, в която по особен начин се пречупват библейските културни ценности. На второ място са анализирани съчиненията на Патриарх Евтимий като най-голямо постижение на българския XIV в., в което се открояват и нови явления в християнските представи. Тези два корпуса от текстове принадлежат към официалната литература, но освен по време се различават и по друг важен признак: първият корпус е с преведени текстове, а вторият с оригинални. Третият обект на проучване са апокрифни текстове, които за разлика от

официалните съдържат и народно-религиозни неканонични схващания, което безспорно се отразява и на системата от опозиции. На четвърто място се подлагат на семантичен и интерпретативен анализ текстовете на новобългарските дамаскини от XVII в., в които заедно с книжовния език на народна основа се утвърждават и някои предвъзрожденски нагласи. Проучването на етнокултурната бинарност с централен представител семантичната опозиция чист – нечист в средновековната българска литература разкрива важни страни на българската култура в нейното историческо развитие.

Всяка епоха и тип произведения носи нещо специфично, което се установява в хода на проучването. Материалът от съчиненията на Патриарх Евтимий потвърждава основните тенденции в реализирането на етнокултурната бинарност, които се откриват в старобългарските класически произведения. На съдържателно и езиково равнище се появяват някои иновации, свързани с исихастката концепция за смисъла на човешкото битие и модела за служене на Бога. Освен новите богословски идеи върху съдържанието на опозициите въздействат и конкретните исторически условия. Представянето на редица ереси като нечисти и скверни отговаря на нуждите на българското общество в края на XIV век.

Специфичното в апокрифите е свързано с факта, че са неканонични. Това позволява в тях да се включат мотиви, които се съотнасят с архаични представи за чистотата на олицетворената земя, с древни забрани на нечистото човекоядство, с дуалистичния характер на божественото в лицето на Бог и Сатанаил. В тях в най-голяма степен се осъществява етнокултурната бинарност на равнище сакрални сили. В апокрифните молитви са налице много нечисти същества. Това ги отличава от други типове произведения в средновековната българска литература – преводни и оригинални, официални и апокрифни, в които трайно се настаняват само *нечист дух* и *нечист бяс*. Единствено в апокрифните молитви се утвърждава

система от нечисти сили, които контролират здравето и живота на човека и които са твърде близки по същност и прояви до тези в народните предания и легенди. А стремежът да се редуцира езическият характер на евхемните текстовете води до християнизацията им, която се изразява преди всичко в многобройните хипостазии на божественото (Господ, Св. Троица, св. Богородица, ангели, архангели, пророци и апостоли, мъченици и светци и т.н.).

С историческия характер на някои от апокрифите може да се обясни значимостта на противопоставянията мир – война, богатство – бедност, изобилие – оскъдица, грижа за бедните – ограбване на слабите и беззащитните. В апокрифите в по-голяма степен отколкото в официалната средновековна книжнина е възплътена мечтата на човечеството, в частност на балканските народи и българите, за добър, хармонизиран, чист от боеве и грабежи свят.

В новобългарските дамаскини се запазват част от установените в средновековната българска литература семантични отношения, но се появяват и иновации с оглед на социолингвистичната функция на текстовете в условията на Българското предвъзраждане. Новото е свързано с демократизацията както на мисловните нагласи, така и на езиковите средства, като сакралното става по-ясно, по-постижимо. Исторически обосновани са някои различия спрямо реализациите на етнокултурната бинарност във вече проучените произведения. В новобългарските дамаскини от XVII в. осмислянето на нечистотата като ереси и на чистотата като борба с тях вече не е актуално, както е в търновската книжнина от края на XIV в. В условията на робство настъпва консолидация по религиозен признак с цел противопоставяне на нехристиянската вяра на поробителите и няма място за ереси. В същото време проявите на езичесвото като мъчение и преследване на християни са много важна и езиково богато засвидетелствана част от нечистотата. Семата ‘болен, прокажен’, която се

открива доста често в старобългарските класически произведения и в оригиналните съчинения на Патриарх Евтимий, отсъства в текстовете на новобългарските дамаскини отново с оглед на новите исторически дадености. С идеите и културните нагласи на Предвъзраждането са свързани промените в осмислянето на телесната и духовната чистота и нечистота.

В резултат на проучването се очертават най-важните закономерности в реализациите на етнокултурната бинарност в средновековната българска литература и традиционната култура. При взаимодействието между тях се оформят общи за двете парадигми противопоставяния: **сакрални чисти сили** като Бог, земя, слънце, месец, звезди, море срещу **сакрални нечисти сили** като нечист дух, нечист бяс, вѳпир, вещица, мора, пладненица, нежит, тресавица, детодавица, живи огън, уроки, три сестреници орисници, дявол, който краде новородените и под.; **чисти хора** като чисто т.е. девствено момиче, чиста т.е. девствена невеста, тези, които спазват „чист пост“, сираци, първи деца срещу **нечисти хора** като родилки, нечисти жени, които баят и правят магии; **чисти същности** като „крѳвта Христова“ и курбана с чиста жертва срещу **нечисти същности** като поган, погански със значение ‘езически’ и поганец, поганица, поганче със значение ‘мръсен’; **чисти животни** като първородените, агнето, овцата, гълѳба, гълѳбицата, орела срещу **нечисти животни** като вълка, песа, червея и амбивалентната змия с превес на християнското осмисляне.

Анализът на езиковите и културните феномени доказва, че етнокултурната бинарност е съществена особеност и на средновековната българска литература, и на традиционната култура.

2. Мичева-Пейчева, К. Сакралная чистота и профанная нечистота. Saarbrücken, Lambert Academic Publishing, 2016, 116 с. ISBN: 978-3-659-86704-0.

Определяющим признаком для концептов **чистота** и **нечистота** в языке произведений средневековой болгарской литературы является признак ‘отношение к Богу’. Основные семы концепта **чистота** связаны с приближением к Богу: ритуально чистый, сохраненный в своем первоначальном виде, девственный, безгреховный, добрый, очищенный от грехов, исцеленный от болезней, неязыческий, нееретический, христианский, светлый. Семантическое развитие концепта **нечистота** можно проследить на основе противопоставления Богу: нечистыми являются те, кто не соблюдают требования христианства и предаются плотским и нравственным прегрешениям; скверными являются язычество и еретические учения и их последователи; нечистыми являются болезни и недуги в их качестве нарушения изначального сотворенного Богом образа человека; в наивысшей степени нечистыми являются дьявол и дьявольские создания – духи и бесы.

Отношение к сакральному в рамках христианской парадигмы существенное для всей средневековой болгарской официальной литературы, но у него есть своя специфика в каждом отдельном книжном идиоме. Анализ материала староболгарских классических памятников очерчивает границы общего в реализациях оппозиции «чистый – нечистый», которое связано с христианскими нравственными императивами и представлениями о добре, праведном, святом, с одной стороны, и о зле, грешном и оскверненном, с другой. Установленные семантические корреляции сохраняются во всех следующих периодах развития болгарской литературы до эпохи Возрождения. Подобные реляции можно обнаружить и в традиционной культуре как следствие воздействия официальной религиозной системы. В результате анализа можно утверждать, что не смотря на специфику каждого книжного идиома, в средневековой болгарской литературе X – XVII вв. чистота является сакральной, а нечистота – профанной.

3. Мичева-Пейчева, К. Сблъсъкът на чистотата и нечистотата в българската култура и език. София, Издателство „Валентин Траянов”, 2013, 311 с. ISBN 978-954-9928-64-8.

В монографията са анализирани названия на феномени от народната култура, които са резултат от представите за чист и нечист в езическата и християнската парадигма. Освен че доказват безспорната връзка между език и култура, тези названия демонстрират действието на основния етнолингвистичен принцип. А именно: езиковият материал да се разглежда във връзка с етнографския и фолклорния в контекста на народната култура. Този подход помага да се открият **мотивационните процеси** при много **номинации**, като се свържат с предания, митологични представи, обреди. Предмет на изследването е и **вторичният номинационен процес** – как вече с установени названия за чисти или нечисти явления от картината на света могат да се наричат и други същности, като по този начин се разширява семантичното поле на чистотата или на нечистотата. Проучването на вторичния номинационен процес често пъти дава по-добри резултати, защото мотивацията при него е по-прозрачна.

Описани и разтълкувани са и фактите от народната култура – **обреди с очистителна функция**, в които участват **чисти хора**; обредно пренасяне на жертвен курбан само от чисти животни; отклоняване на злите сили с апотропеи от нечисти животни; предпазване от нечисти и вредоносни животни чрез различни табути (да не се преде, да не се реже и т.н. на определени дни) и чрез празнуване с цел умилостивяване (в народния календар има празници, посветени на мишките, на някои болести и т.н.) и др. Специално се издирват и представят **етнокултурни термини**, свързани с опозицията чист - нечист: *Чист понеделник, Мръсни дни, Погани дни, чиста жена, чисто момиче* и др. По този начин – като се използва максимално езиковият и етнокултурен материал – се установяват

семантичните отношения между чист - нечист, сакрален - антисакрален, добро - зло, живот - смърт, опасно - полезно, нормално - аномално, свое - чуждо, светло - тъмно и др. и се разкрива езиковата картина на света на българите.

Избрани са **пет** знакови **семантични полета**, като при представянето им се потвърждава вече установената закономерност, че отрицателният член (нечистото) е разработен по-цялостно в езика. Затова на първо място се поставя семантичното поле на нечистите същества, което и на езиково равнище, и в традиционната култура е изключително богато. След него са разработени семантичното поле на нечистите хора, на чистите хора, на нечистите животни и чистите животни. При тяхното описание многократно се дефинират свойствата и на нечистите и чисти предмети, топоси, хроноси, природни същности и растения. Така че през призмата на петте полета общо взето се представят значимите прояви на семантичната опозиция чист - нечист. Липсата на глава за чисти същества се мотивира от отсъствието на достатъчно емпирични данни за отделяне на такова семантично поле. Явно в традиционните нагласи на българите доминира страхът от нечисти сили и стремежът те да бъдат неутрализирани. Именно те заплашват съществуването на човека и затова обредната практика и образната система за тях са така богато засвидетелствани. Митологемата за добрите божества от политеистичните религии е била напълно изтласкана от образа на единствения, но всемогъщ и съвършен християнски Бог.

Библиографии

4. Лазарова, Анна, И. Панчев, Й. Кирилова, **К. Мичева-Пейчева**, М. Витанова, М. Китанова, Н. Николова. Българска етнолингвистика. Анотирана библиография за периода 2000 – 2010 г., Ел. сп. Дзяло, №8, 2015. ISSN 1314 9067.

В библиографията са ексцерпирани и анотирани етнолингвистични публикации от сп. Българска етнология, Балканско езикознание, Български фолклор и др. Написани са кратки анотации с акцент върху отделни етнолингвистични явления и с изброяване на ключови думи.

Речници

5. Мичева-Пейчева К., Й. Кирилова. Азбучен индекс на „Човешкият живот - раждане, сватба, погребение. Тематичен речник на българската обредност”. София, Академично издателство „проф. Марин Дринов”, 2012, 168 с. ISBN 978-954-322-548-4.

Ексцерпиран, верифициран, подреден по азбучен ред и представен със страници на поява е езиковият материал от трите студии, посветени на раждането, сватбата и погребението. Индексът е изработен в съавторство.

Учебни пособия

6. Мичева-Пейчева, К. Биографии на български писатели. София: Дамян Яков, 2005, 149 с. ISBN 954-527-296-1.

В пособието са представени житейският път и творческата дейност на 82 български писатели, като се почне от светите Кирил и Методий и се стигне до Борис Христов и Георги Константинов. Освен за изучаваните в учебната програма на българските училища творци, тук могат да бъдат открити факти и интерпретации за творчеството на много известни средновековни и съвременни писатели.

Студии в научни списания и сборници:

7. Мичева-Пейчева, К. Аксиологични аспекти на концепта *любов*. – Български език, 2019, кн. 1, 41 – 56 (22 стандартни стр.). ISSN: 0005–

Аксиологичният подход към семантичните и езиковите реализации на любовта в произведения от старобългарския период показва, че божествената любов, осмислена като любов на Бога и към Бога, е най-висшата ценност и път между сакралното битие на Бога и профанното битие на хората. Човеколюбието като своеобразно следване на модела на жертвата на Иисус също заема изключително високо място в ценностната система на средновековните българи. В същото време телесната любов се отхвърля като антиценност и се допуска само между съпрузи като гарант за продължаване на рода. Тези изводи се основават на семантичен и контекстуален анализ на употребите, както и на лингвистично проучване на словообразователните процеси и отношението към гръцките съответствия на репрезентантите на концепта *любов* в старобългарския език.

Аксиологичните характеристики на концепта *любов* в българската паремиологична картина на света могат да се реконструират с помощта на следните когнитиви: любовта е централна положителна ценност в системата на личностните ценности, тя е проява на свързаност и абсолютно приемане на любимия. Тя е по-ценна от материалното богатство. Любовта е много силно видимо чувство, което често е неразумно. То не зависи от красотата на любимия и е присъщо на младостта. Женитба, основана на любов, е трайна и хармонична. В семейството мъжът и жената имат различни роли, които общността предпоставя и одобрява. Спазването на тези роли предопределя надмогването на противоречията между мъжа и жената. Телесната любов се приема преди всичко като продължение на рода.

Анализът на паремиологичните единици показва, че в българската традиционна култура се запазват някои от християнските признаци в осмислянето на любовта. В някои текстове тя се издига до сакралното, получава божествено одобрение. В същото време плътската любов се отхвърля, като се утвърждава само необходимостта от продължение на рода.

Но в паремиите любовта е преди всичко човешка, тя не е отношение на Бога и към Бога, а е връзка между мъж и жена. И в тази връзка се оценяват като положителни както мъдростта, уважението и грижата за семейството от страна на мъжа, така и умът, добрината и трудолюбието на жената.

Любовта в паремиологичните единици се съотнася с други духовни ценности – разбиране, свързаност, добро, красота. Много от паремиите обобщават наивните психологически представи на българите – в тях любовта е представена като неразумна стихия, като болест и като огън. Важно е също да се подчертае, че в традиционната култура ценностите често са амбивалентни – приемат се едновременно две противоречиви характеристики. Например: грозната жена се предпочита като по-добра съпруга, но пък хубавата краси дома; мъжът обикновено е господар в семейството, но при люта жена той може да бъде кротък, за да се съхрани разбирателството.

Анализът на аксиологичните аспекти на диахронния и паремиологичния профил на концепта *любов* показва, че и в средновековната българска християнска книжнина, и в традиционната българска култура любовта се осъществява като най-висша ценност, като най-голямо благо за човека. Съществена отличителна черта на средновековния аксиологичен поглед е издигането на божествената любов над всичко.

8. **Мичева-Пейчева К.** Концептът *свобода* в българския език. – В: J. Bartmiński, M. Abramowicz (red.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 4 WOLNOŚĆ, Lublin: UMCS, 2019, s. 431-472.

Концептът *свобода* може да се представи като културен сценарий, който обхваща различни исторически културни парадигми и отделни области от дейността на човека. Свободата е универсална човешка ценност, която се реализира по различен начин в културата на българите: в

християнството като богословско понятие, във философията като философска категория, в традиционната култура като два противоположни модела на юначество и смирение, в общественно-политическата област като независимост от чужда власт, в сферата на човешките отношения като свобода на поведението. Налице са специфични социални, социално-символически и субективно-психологически прояви на свободата, както и иновационни промени в осмислянето ѝ в модерната и постмодерната епоха.

Название на аспекта	Същност на аспекта	Лексикални единици
Християнско-богословски	Възможност за преодоляване на греховете и земните страдания.	Свобода, избавление, очищение.
Философско-аксиологически	Универсална ценност, свързана с възможността на човека да проявява своята собствена воля.	Свобода, свободна воля, свободен избор, свободен дух.
Обществено политически: А/ С колективен субект Б/ С индивидуален субект	А/ Липса на зависимост от чужда политическа власт. Б/ Състояние на човек или животно, които не са затворени принудително.	А/ Свобода, независимост, суверенитет, автономия. Б/ Свободен живот; живот извън затвор, клетка.
Социален	Възможност за действия без ограничения.	Права и свободи, самостоятелност, неограниченост, свобода на словото, свободата на творчеството.
Субективно-психологически А/ Одобрителен Б/ Неодобрителен	А/ Възможност за неограниченост в мисленето и нагласите на човека. Б/ Прекалена свобода, неадекватна липса на грижи.	А/ Свобода на духа, свободомислие. Б/ Слободия, освободеност, своеволие, произвол.
Социално-символичен	Състояние на лекота, волност в говора и движенията на човека.	Свобода, естественост, непринуденост, волност.
Традиционнокултурен	Състояние на отстояване, борба за независимост или приемане на зависимо положение.	Борба за свобода, юначество, смирение.
Модерен	Състояние на липса на много задължения и грижи, възможност за избор на занимания и активности.	Свобода, свободно време, свободно съзнание, свободен избор.

Посттоталитарен	Възможност за реализация на принципите на демокрация в обществото.	Свобода, демокрация, свободни избори, свободни цени, свободно движение на хора.
-----------------	--	---

9. **Мичева-Пейчева, К.** Семантическая оппозиция «чистый — нечистый» в болгарских повествовательных апокрифах. — Научный диалог, 2016, кн. 4, 35-51. ISSN 2227-1295.

Изучаются тексты болгарских апокрифов с точки зрения исторической лингвокультурологии. Уделяется внимание особенностям реализации в них концептов чистоты и нечистоты. Проанализировано шесть историко-апокалиптических произведений XI—XII веков. Актуальность исследования объясняется современным состоянием антропологической лингвистики. Представлены результаты анализа сем концептов чистоты и нечистоты в повествовательных апокрифах. Чистота в апокрифических произведениях концептуализируется прежде всего как качество людей — безгреховность, первичная по отношению к телесной неоскверненности. Показано, что нечистота, в свою очередь, соотносится с принятием нечистой пищи (притом в апокрифах на первое место поставлено людоедство), с гомосексуальными связями, потерей девственности, язычеством и др. Особое внимание уделяется языковым репрезентантам концептов. Концепт чистоты, как и концепт нечистоты, реализуется в апокрифических текстах при помощи целого ряда языковых репрезентантов, которые распределены по разным зонам концепта: ядро, приядерная зона и периферия. Новизна исследования видится в доказательстве того, что одни реконструируемые семы совпадают с теми, которые актуализируются в текстах староболгарской официальной литературы, а другие специфичны для жанра апокрифов.

10. **Мичева-Пейчева, К.** О вечных словах грусти и о грустных словах

пародии. – Научный диалог, 2015, кн. 3 (39), 111—132. ISSN 2227-1295.

Рассматривается интересный феномен болгарской культуры — феномен некролога, который не исследован в достаточной степени с точки зрения лингвистической и лингвокультурологической. Это культурное явление болгарской этнической территории. Некрологи разделяются на два типа — биографические и семейные. Автор ищет сходство между различными типами текстов, подчеркивая и их различия. Так, в биографических некрологах ставится акцент на достижениях, фактах жизни определенной личности, а в семейных (опубликованных в прессе) и в семейных уличных некрологах подчеркнут эмоциональный аспект утраты для близких почившего человека. Явление рассмотрено с исторической точки зрения, прослежены изменения в текстах некрологов. Дается толкование языку скорби у древних народов, анализируются устойчивые формулировки (клише), которые встречаются и по сей день. Уделяется внимание пародийным некрологам, профанирующим смерть и в то же время трагедизирующим высмеиваемое явление. Они содержат метафору, изображая смерть духовных и материальных ценностей. Автор разделяет их на несколько групп, проводя анализ особенностей каждой из них.

11. Мичева-Пейчева, К. Злите сили в средновековните апокрифни молитви. – Дзяло, 2015, брой 5, 1 - 27. ISSN 1314-9067.

В това изследване са проучени избрани апокрифни молитвени текстове, обособени в няколко подгрупи. Първата включва молитви срещу зли сили, които предизвикват болестите треска, нежит, бяс. Във втората разглеждам текстове, в които свръхестественото и демоничното присъства в обобщен вид – това са молитвите против вещици, дяволи, демони, уроки. В третата подгрупа анализирам молитви против вредоносни животни, често възприемани като причинители на страдания и беди – змия, бясно куче,

бесен вълк, червей. По този начин се съгражда разнолик и същевременно монолитен образ на злото. Анализът на избрани апокрифни молитви показва, че в тях са представени както образът на злото – такъв, какъвто го вижда и осмисля средновековният българин, така и начините за противодействие срещу него. Съществувайки под различна форма – като персонифицирана болест, нечисто същество, предизвикващо страдание, или опасно животно, злото винаги притежава едни и същи характеристики – то е болестотворно и опасно. А спасението от него не може да се намери и не се изчерпва само с традиционните методи за лечение, а се открива в молитвите, заклинанията и баянията, които са езиков и ментален израз на диалогичната, двойствена и динамична симбиоза между християнството и езичеството.

12. Мичева-Пейчева, К. Оппозиция „свой – чужой” в классических древнеболгарских произведениях. В: Славянский мир в третьем тысячелетии, Москва, 2013, 131 – 149. ISBN 105-7576-0275-9; 13 978-5-7576-0275-2.

Оппозицию „свой – чужой” в классических древнеболгарских произведениях можно характеризировать так:

1. Оппозиция «свой – чужой» асимметрична, потому что репрезентанты чужого меньше по количеству.
2. Оппозиция «свой – чужой» и ее концепты *свой* и *чужой* имеют одинаковые семы, которые противопоставляются по смыслу. Для *своего* регистрируются предметный и антропогенный культурный код. Для *чужого* регистрируются предметный, антропогенный, пространственный и религиозный коды. Отсутствует телесный код в проявлении чужого.
3. Оппозиция «свой – чужой» в корреляции с другими оппозициями: сакрально – профанно, безопасно – опасно, любовь – ненависть,

доброе – злое, чистое – нечистое, внутреннее – внешнее. Среди них самая важная связь сакрального со *своим*.

13. **Мичева-Пейчева, К.** Семантическая оппозиция чистый / нечистый в древнеболгарском языке. В: Славянский филологический сборник. Выпуск II. Традиция в развитии славянских культур. НИЦ "ЭСТЕРИКА" (Славянские Культуры: Корни и Крона), Москва: ГАСК, 2012, 19-37. ISBN 978-5-85291-084-4.

Оппозиция чистый - нечистый в языке древнеболгарских классических памятников реализуется симметрическим образом на семантическом уровне. Всем значениям слова чистый, отмеченным положительным знаком, соответствуют значения слова нечистый, отмеченные отрицательным знаком. Создается система представлений о чистом и нечистом в мире, отражающая христианскую аксиологию и культурные установки болгар в X – XI в. В ядре концепта *чистота* зафиксированы лексемы от основных морфологических категорий: существительных, прилагательных и глаголов. Особо продуктивным оказывается тип с корнем *-чист-*, в приядерной зоне появляются и слова с корнями *-скврън-* и *-порок-* с отрицательными префиксами. В ядре и приядерной зоне концепта *нечистота* обнаруживаются употребления слов с корнями *-чист-* и *-скврън-*. *Нечистъ* засвидетельствовано свыше 100 раз, хотя в более поздние периоды истории болгарского литературного языка его частота заметно уменьшается. Однако даже в самый ранний период в IX – XI в. наблюдается тенденция *нечистъ* встречать преимущественно в сочетаниях **нечистъ бэсь, нечистъ духъ**. Производными от *-скврън-* являются 14 лексем, среди которых есть два оригинальных сложных слова. На периферии осуществляется номинация человеческих недостатков и язычества как актуального для этого исторического периода врага христианства.

Статии в научни списания и сборници:

14. **Micheva-Peycheva, K.** Axiological aspects of the concept NATION in Bulgarian language and traditional culture – Scripta & e-Scripta. 2019, 1-10. ISSN: 1312-238X (под печат, с бележка от редакцията).

This study of the main representants of the concept *nation* in medieval sources and in the modern literary language proves that gradually in the history of the Bulgarian language has been narrowed the use of the lexeme *език* ‘nation’ and it is established the broader use of the lexeme *народ* as a meaning of ‘community of people with one and the same language, origin, territory, traditions’. In the Old Bulgarian classic works it is most commonly seen the lexeme *ѡѡѡкъ*, the noun *народъ* does not belong to the representants of the concept. It is evidenced in the original works of Patriarch Euthymius and broadens its field of realization in the new Bulgarian damascenes. The lexeme *родъ* is preserved from the old Bulgarian period till the renaissance literature and in the contemporary language its semantics ‘nation’ is perceived as archaic and it can be seen mostly in historical essays.

In the old Bulgarian nominations *ѡѡѡкъ* and *родъ* can be found the feature ‘common language and origin’. And in the modern semantic structure of *народ* besides this feature exist others too: ‘social opposition between the ordinary nation and the rich people and those having power’; ‘professional differentiation of particular groups of the nation’; ‘territorial differentiation of the population’ and etc.

In the traditional culture according to the excerpted material are combined the folk-religious idea for the equality of the nation with God and the archaic attitude for the exclusive value of the family. In the national proverbs is also reflected the historical and social experience of the Bulgarians as the stress is on the importance of the freedom of people and non-equality of the ordinary people, compared to the rulers.

In the Bulgarian language and culture the concept *nation* takes an important place and it has a rich semantic structure, which main representants change in the history of the language according to the cultural attitudes and the historical processes in the development of the Bulgarians. The analysis shows that in the Bulgarian axio-sphere, the concept *nation* preserves its value during the ages.

15. **Мичева-Пейчева, К.** Названия на музикални инструменти в българската средновековна книжнина. – Българска реч, 2017, кн. 1, 76 – 81. ISSN 1310-733X.

Названията на музикални инструменти в средновековната българска книжнина са част от българското словно богатство през вековете и доказателство както за развитието на българската лексикална система, така и за съществуването на българската музикална култура. Важно е да изтъкнем, че се откриват названия за струнни, духови и ударни инструменти. Лексемите от български произход са повече на брой и с по-голяма фреквентност – гѣсла, прѣгѣдница, цѣвница, съсѣдъ, страна, свирѣлъ, пищѣлъ. Всички имат наследници в съвременния книжовен език и в диалектите: *гусла, гѣсла, гѣдулка, цевница, съд, струна, свирка, пищял*. Заемките от старогръцки – псалтырь, орѣганъ, самбѣвка, тампанъ, кѣмбалъ – са част от византийско-славянското културно наследство, което старобългарската литература съхранява и предава на останалите славянски народи, които приемат християнството след българите. В музикалния свят на средновековния българин има място за *петструнна цевница*, за *десетострунен псалтир*, за *доброгласен кимвал*, за *кована и рогова трѣба*. От гледна точка на лингвистичната семантика може да се потвърди, че в средновековната книжнина преобладават контексти с названия на музикални инструменти за възхвала на Бога, в образни употреби добрият християнин

се оприличава на красна цэвница и орѣганъ свършенъ. А контекстите, свързани с традиционните празници с песни и музика, са с отрицателни конотации, тъй като тези обреди се съотнасят с езичеството.

16. Витанова М., К. Мичева-Пейчева. Названия за гайда в българските говори. – Български език, 2017, кн. 1, 61 – 67. ISSN: 0005-4283.

Разработената от К. Мичева-Пейчева част се отнася до реализациите на лексемата гайда в българската фразеология. Същественото значение на гайдата в народната култура и език личи от набора от фразеологизми, свързани с различни емоции, състояния и действия. Тя очевидно се утвърждава като ключов атрибут на българската традиционна обредност и се осмисля като основен инструмент във веселията на мегдана: *Бил на хорото, не видял гайдата. На хорото играл, гайда не видял.* Гайдата е музикален инструмент, близък до душата на човека. Това намира отражение във фразеологизмите: *На човека каквото му е по гайдата, това вярва. Не ми е по гайдата. Не ми иде на гайдата* и др.

Анализиран е и етнолингвистичен материал, свързан с присъствието на гайдата в традиционната българска култура. Гайдата съпровожда всички значителни събития в личния и обществен живот на българина като сватби, седенки, хоро, трапези. Тя е неизменна част от семейните и календарни празници. Гайдарят е желан гост при кръщенета, именни дни, семейни събирания. Свиренето на гайда е не само елемент от сватбената обредност, то е своеобразен неин символ. В сватбеното шествие гайдарите вземат почетно първите места. Изпълнението на гайда е типично за „коледарския буенек“. Специална гайдарска мелодия се изпълнява за коледарите в коледната нощ. По време на Русалската седмица свирната на гайда съпътства русалиите. В това време – безвремие, музиката има ролята на медиатор с „отвъдния“ свят. Друг древен и преосмислен езически обичай

е нестинарството. Ритуалът в автентичния си вид се извършва на св. св. Константин и Елена – 21 май. Нестинарите се подготвят за танца, като цял ден стоят затворени в параклис с иконите на св. св. Константин и Елена, слушат тъпани и гайди, които изпълняват специалната нестинарска мелодия, и след това изпадат в транс. Гайдата звучи при празнуването на редица селскостопански празници, като например св. Трифон Зарезан.

17. Витанова М., К. Мичева-Пейчева. Ударни народни музикални инструменти в българския език и етнокултура. - ИИБЕ, 2017, 493 – 502. ISSN 0323-9934.

Разработената от К. Мичева-Пейчева част обхваща реализациите на ударните музикални инструменти в българската фразеология, пареимиология и обредност. Анализът на фразеологизми и паремии с компонент название на музикален инструмент показва колко важно място в българската концептосфера заемат народните ударни инструменти. Обилният материал доказва също, че в образното мислене на българите особеностите на музикалните инструменти могат да породят асоциации с човека – неговия външен вид, физически особености, лични качества и материално състояние; както и с човешките действия, междуличностните отношения и по-общо с човешкия живот. Подобно „пренасяне” от системата на културата в системата на езика е възможно, тъй като подсистемата музика и музикални инструменти притежава богато концептуално съдържание, което мотивира значенията на фразеологизмите и паремиите. Важно е да подчертаем, че част от езиковите единици възникват като резултат от определен обичай или културна традиция. Например: от ритуала сватбарите да хвърлят на тъпана бакшиш за свирачите възниква фразеологизмът: *Хвърлям /хвърля пари на тупан* – ‘давам щедро пари като подарък или бакшиш’. От различните функции на тъпана в обществения живот – той може да разгласява и добри, и лоши новини – се оформят два фразеологизма

омоними – с един и същи лексикален състав, но с различна семантика: *Ще ми чуеш тъпана* – ‘ще фалирам’ и *Ще ми чуеш тъпана* – ‘ще стана известен, ще се прочуя’. В проучените фразеологизми е закодирано по своеобразен начин и отношението на българите към своето и чуждото. Вербализира се исторически създалото се мнение за турците като потисници и мъчители на българския народ в: *Българинът е на турчина тъпана* – ‘турците бият българите’. Проучването установява, че фразеологизмите с компонент название на ударен инструмент са жив елемент от езиковата система. Те получават нови лексикални и семантични трансформации в съвременната публицистика: *Думкам тъпана, Блъскам тъпана, Бия барабанчето, Бия някого като тъпан / Бия някого като тъпан на сватба* – ‘побеждавам някого’. Това явление може да се обясни с експресивността и полифункционалността на тези езикови единици.

18. **Мичева-Пейчева, К.** Концептът *свобода*. – Българска реч, 2015, кн.1, 71 – 80. ISSN 1310-733X.

В това проучване концептът ***свобода*** се представя с неговите основни езикови репрезентанти. На първо място лексемата *свобода* и съответно нейният антоним – *робство*. Разглежда се и синонимният ред от думи с най-близка семантика до свобода, които образуват ядрото и приядрената зона, като: *независимост, демокрация, равенство, волност, неограниченост*. В периферията на това семантично гнездо се откриват синоними на *свобода* като *естественост, непринуденост, ширина, удобство* и др. В исторически контекст тя се свързва с *борба, юначество, подвиг, война* и т.н. Нейни антоними са *робство, затвор, тирания, безправие, ограниченост и зависимост*. Концептът ***свобода*** е проучен както в народната духовна култура, чийто израз са българските пословици и поговорки, така и във фразеологизмите, които съдържат преосмислени представи за свободата в друг културен контекст.

19. **Мичева-Пейчева, К.** Свободата в асоциативното мислене на българина. – Българска реч, 2015, кн. 3, 134-141. ISSN 1310-733X.

В статията е направен анализ на асоциативното мислене на българина въз основа на анкетно проучване. Събраният емпиричен материал може да бъде условно разделен на две: анкети от отворен и анкети от затворен тип. Анкетите от затворен тип са 105 на брой, а анкетите от отворен – 131. Асоциативната дума *свобода* логично получава множество първи асоциации „волност” (21), но значително по-малко от тези, които се дават на асоциативната дума волност със значение свобода. Появява се много важен дял асоциации, свързани с разбирането на свободата като национална свобода – „борба” (1 път), „Ботев” (2 пъти), „Васил Левски” (2 пъти), „национална” (1 път), „независимост” (2 пъти – „независимост” и един път – „независимост на духа”), „революция” (1 път) и др. Срещат се асоциации с общ семантичен признак ‘полет’ – „пеперуда, орел, крила, летеж, летене, полет, птица” и др. Идеята за свободата като ‘необхватност, безбрежност’ е отразена в асоциациите – „необятност, неограничение, широко разтворени ръце” и др. Като насъщна свободата е сравнена с „въздуха, водата, живота”. Тя се асоциира и с такива философско-етични понятия като „истина, отговорност, собствена воля” и т.н. Проявяват се и асоциации с антонимно значение на свободата – „смърт, затвор, зоопарк”. Екскерпираният, класифициран и анализиран материал показва сложността на концепта *свобода*. Неговата разнолика менталност, вербализирана чрез езика. Едни и същи значения и тълкувания се запазват в различни исторически и социални контексти, а други се оказват уникални за дадена житейска ситуация. Част от употребите на думата *свобода* влизат в противоречие помежду си, други взаимно се допълват, трети представят надградени архетипни представи. Смесват се и се сливат изконно българските образи на свободата с тези,

утвърдени като универсални. Свободата битува като ключово понятие с множество положителни, но и с редки отрицателни конотации.

20. **Мичева-Пейчева, К.** Езикът на скръбта – единение на некрос и логос. — Български език, 2014, кн. 3, 71 – 81. ISSN: 0005 – 4283.

Тази статия представя езиковия път на νεκρός и λόγος през вековете. Езикът на скръбта е анализиран въз основа на българската поминална текстуалност от средата на 19 до началото на 21 в. Отправна точка на проучването са традициите на Древен Египет, Древна Елада и Древен Рим. Обект на изследването са първите български некролози от епохата на Възраждането, текстовете – вестникарски и улични – от следосвободенска България, а по-късно и от социалистическа и демократична. Анализирани са от етнолингвистична гледна точка словесните формули: „Лека пръст“, „Вечна памет“, „Бог да прости!“, „Спи спокойно“, „Вечен сън и покой“, които са свързани с архаични и християнски представи и обреди.

21. **Мичева-Пейчева, К.** Образът на чистата жена в старобългарското Житие на св. Теодора и в традиционната култура. – ИИБЕ, т. 27, 2014, 161-174. ISSN 0323-9934.

В проучването се представя образът на чистата жена от средновековната литература, като се съотнася с представите в традиционната българска култура. Материалът е ексцерпиран от два преписа на Житието на св. Теодора. Първият се намира в Михановичевия патерик от XIII – XIV в. Този препис съдържа кратката версия на житието, в която липсва последният епизод за съдбата на мъжа и сина на светицата след смъртта ѝ. В науката този препис се нарича още Виенски поради местонахождението на паметника. Вторият препис е част от уникалната

колекция от жития само на светици в Бдинския сборник от 1360 г.

Според народните вярвания концепцията за чиста жена се гради преди всичко на телесната чистота. В изследваното житие преминаването на Теодора Александрийска в лоното на грешниците става също при нарушаването на една от хипостазите на телесната чистота. Теодора извършва прелюбодеяние, след което тръгва по пътя на очистването. Чрез своите страдания, изпитания и победи на духа героинята в Житието на св. Теодора успява да извърви този път докрай. Тя претърпява няколко трансформации: от благородна жена, бояща се от Бога, в прелюбодейка; от грешница в каеща се християнка, от жена в мъж; от мирянка в монах; от добре служещ монах в съгрешил с девица брат; от бездетна в майка; от обикновен човек в чудодейка. Така тя става пределно чиста и свята според християнските норми. Анализът показва, че в много от нейните трансформации личат и елементи от представата за чистата жена в традиционната култура. Житието на св. Теодора е общо за византийската и старобългарската литература, както и много други текстове на християнската книжнина. В народните традиции на балканските народи също има много общи мотиви. Следователно и в това изследване може да се говори за общобалкански процеси на сближаване на някои от елементите на християнската и народната културна парадигма.

22. Мичева-Пейчева, К. Болестотворното зло в старобългарските апокрифни молитви. – Български език, 2013, кн. 2, 65-75. ISSN: 0005 – 4283.

В това проучване са включени молитви, свързани с болести като уроки по пчели, запек, трудно уриниране, бодеж, както и евхемни текстове, посветени на природни стихии като вятър, гръм, вреден дъжд. При анализа се обръща внимание на значими от етнолингвистична гледна точка средства за борба с болестите и

опасностите като коноп, камък, лоза, тиква, върба, къпина, маслина, явор, които се свързват с архаични и християнски вярвания в символиката на предметите и растенията. В молитвите се споменава многократно страха от накърняване на живота и целостта като мъка, равностойна на физическа болка. А това доказва, че средновековният човек е бил загрижен и за психическата си стабилност и издръжливост. Следователно онова, което е болестотворно и зло за физическото оцеляване, причинява и психическо страдание, а именно страх. Сякаш дяволското и нечистото накърнява не само тялото на човека, а и неговата душа. Такова разбиране за двойствената природа на човека и болестта е част от традиционната картина на света.

23. Мичева-Пейчева, К. Аномалията като белег за нечистота в българската култура и език. – Българска реч, 2012, кн. 1, 40 – 43. ISSN 1310-733X.

В статията са разгледани първичните названия на хора с някакъв телесен недостатък, както и вторичната номинация с тях, при която ясно личи приобщаването на аномалията към нечистотата, разбрана като нечисти същества, нечисто време, нечисти животни, лоши хора и др. Сред номинациите за хора с недъзи попадат диалектните *къоп* и *къѸнав*, както и прилагателното *лих* със значение ‘който има съществен недостатък – куц, сляп, къосе, сакат и пр.’. Лексемата *лих* получава конотативни значения ‘хитър, дяволит, лукав, зъл’, които я съотнасят с нечистата същност на дявола. Следователно и в книжовния език, и в диалектите лихостта се свързва с недъгавост, порочност и нечистота.

Това проличава и на етнокултурно равнище с номинацията *Лихите дни* за Трифоновите дни, които са един от мръсните периоди в народния календар. Слепите хора вместо с неутралното *сляп*, *слепец* често се наричат с турското *къорав* от перс. корен със значение ‘сляп’. Според принципите на

социолингвистиката турската заемка има пейоративен смисъл. *Къор* в диалектите означава ‘сляп’. Производните на *къор* са натоварени с много поширока семантика: *КъГрка* е ‘лоша съдба’, а *къорлем*^{3/4} е ‘невнимателна в работата жена’. Наред със слепотата глухотата също се мисли като съществен недъг, пратен от Бога. Глухотата влиза в семантична корелация с хтоничното време, нечистите животни и същества в названията: *ăĕôĭđĕâ* – ‘змия’, *глух* ‘мишка’, *глушец* ‘мишка’ или ‘плъх’, *гл²ише* ‘мишле’, *глушовина* ‘мишина’. На езиково равнище представата за глухотата като нещо нечисто и недобро проличава в преносните значения на *глух* – ‘безлюден, неживен, мъртъв, пуст’; както и в големия брой пейоративи за хора – *глух¹р*, *глух¹тина*, *гл²хла*, *гл²хльо*, *гл²хчо*.

24. Мичева-Пейчева, К. От прага до край света. – Български език, 2012, кн. 2, 40-50. ISSN: 0005 - 4283.

Вътрешното и усвоеното са във вечен антагонизъм с външното и неусвоеното, това ясно личи при анализа на нечистите топоси. В българската култура много места се явяват медиатор между отсамното и отвъдното, те са онази реална и символна граница, която опазва пределите на своето, но която се нуждае от постоянно ритуализиране, за да удържи нахлуването на демоничното, хтоничното и болестотворното. Затова и от прага започват обредите, целящи запазването на дома и домашните от нечистото. Колкото повече се отделя човек от този праг, толкова по-незащитен и уязвим е. В стремежа си да усвои по-голямо пространство митоепичният човек извършва ритуални обиколки на гранични и нечисти места, за да умилостиви силите, властващи в извън-редното, извън-познаваемото, чиято обител е самият край на света. При противопоставянията свое – чуждо, чисто – нечисто във всеки един момент е възможно чуждото да проникне в своето и да го накърни и разруши, да го омърси. Затова и в българската култура своето се мисли като крехко и

непостоянно, като запазено благодарение на постоянни усилия – обредни практики, добри магии, предпазни мерки, заклинания. Онова, което попада вътре, в пределите на усвоеното, се свързва с домашните дейности, с огнището, трапезата, с близкородствените връзки; а онова, което е отвън, се свързва със заплашителните сили, болестите, нечистотата, опасността, чуждостта. Неслучайно в българския език са засвидетелствани множество названия на нечисти същества с корен *вън-* (*вънкашни*) или с основа със значение ‘извън двора’ (*отнадворни*). Чуждото може да навлезе в своето през всички негови граници – като се започне от граничните места в самата къща: *праг, комин, стряха*, премине се през границата на *двора, междата, кладенеца*, през по-далечните граници на *кръстопътя, моста, реката* и се стигне до онези места, които, макар да влизат или да са влизали в досег със своето, принадлежат на нечистотата и чуждото: *бунище, изоставени воденици и хармани, гробища*. Част от тези места се превръщат в обител на демонични същества като *русалския и самодивския кладенец, змейчовите дървета* и др. Те, наред с други диви, далечни места, се утвърждават като особена категория топоси, за които се вярва, че са чужди и опасни. Там своето няма място, там не бива да стъпва човешки крак, защото са владение на нечисти сили. Тези места не бива да бъдат обект на усвояване, защото биха донесли само нещастие и несполука на онези, чието притежание станат. Като еманация на нечистите места се явява *накрай света*, най-далечното място, намиращо се между небето и земята.

Статии в юбилейни и тематични сборници:

25. **Мичева-Пейчева, К.** Свобода [Freedom]. – In: NAZWY WARTOŚCI W JĘZYKACH EUROPEJSKICH, Przemysł, Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska. 2017, 361 – 372. ISBN: 978-83-62116-13-3.

Анализът на всички елементи на синтетичната когнитивна характеристика позволява да се открият следните профили на концепта **свобода** в българския език: сакрален, общочовешки, обществено-политически, социален, духовен, традиционен, модерен, посттоталитарен, семеен. Най-актуални във всички източници се оказват обществено-политическият като отстояване на независимост в политическия и икономическия живот, социалният като възможност за действия без ограничения и духовният като възможност за мислене без ограничения. Сакралният и традиционният са с по-ниска фреквентност. Може да се каже, че съществуват два профила на концепта: исторически и съвременен. Към историческия се отнасят сакралният, традиционният и обществено-политическият профил, като последният не губи своята актуалност в езика. И трите профила се реализират в текстове: художествена литература, публицистика, лексикографски трудове, фолклор. А в рамките на съвременния дискурс се осъществяват социалният, духовният, модерният и посттоталитарният профил, които освен в текстове са засвидетелствани и в живата реч на българите.

26. Мичева-Пейчева, К. Названия на детски болести (термини и народни имена). – В: Езикът на науката и науката за езика. Юбилеен сборник в чест на чл.-кор. проф. Мария Попова. София, АИ „Проф. Марин Дринов“, 2017, 450 – 456. ISBN: 978-954-322-891-1.

Това проучване показва, че термините за детски болести в българския език са заети от гръцки и латински език. Те са неутрални и еднозначни. Номинационните им признаци в изходния език обикновено са свързани с външни белези (*вариола, интертриго*) или с органа, който боледува (*гастроентерит, дифтерит, ларингит, паротит*). Народните названия са

разнообразни, с различни номинационни признаци и с допълнително конотативно значение (*лошо гърло, вълци, гушер, лоша кашлица, църна кашлица*). Те освен това са предимно от български произход, рядко се срещат заемки. Важна особеност на диалектните лексеми са тяхната многозначност и възможност да развият метафорични значения (например *мундарлък*).

Анализът на емпиричния материал дава възможност да се установи несъответствието между научната и народната концептуализация на света. Названията на детски болести в диалектите отразяват една по-детайлна и конкретна категоризация, налице са названия за болестни състояния, които липсват в научния език (*горска майка, плач*). Съществено място в наивната картина на света заемат представите за болестите като нечисти същества и за техния произход от опасни зли сили, които обитават външното неусвоено пространство. Тези културни нагласи са отразени в номинациите (*вонкашна болест, надворнина, изтровица, изтровушка*). Това осмисляне мотивира и табуистичните названия на детски болести, които целят да умилоствят болестите и да ги приобщят към близкото, своето, красивото (*майчица, бабичка, лели, убаи сестрички, цветенце*). В езиковия материал личи интересът на българите към детските болести и стремежът те да бъдат опознати и неутрализирани.

27. Мичева-Пейчева, К. Диалектни названия на нечисти сили в средновековни апокрифни молитви. – В: Професор Иван Кочев - живот, отдаден на езикознанието. Юбилеен сборник. София, АИ „Проф. Марин Дринов“, 2016, 52 – 56. ISBN: 978-954-322-852-2.

В апокрифните молитви присъстват нечисти същества и нечисти болести, осмислени като нечисти сили. В тях проникват множество елементи от народните вярвания с техните названия, например трайно се настаняват: *нечист дух, вещица, мора, нежит*, както и *житомамница, млекомамница, роденица, детодавица, пладеница, въпир, махла, глава,*

клини. Диалектните названия са неизменна част от апокрифните молитви, а появата им може да се обясни както с живата връзка на тези текстове с народния говор, така и с утилитарни причини – страхът от тези нечисти сили е владеел съзнанието на традиционния българин и е трябвало да бъде неутрализиран чрез свещеното му назоваване.

28. Мичева-Пейчева, К. Опозицията свой – чужд в словото на Дамаскин Студит за десетте божии заповеди. – В: Магията на думите. Езиковедски изследвания в чест на проф. д.ф.н. Лилия Крумова-Цветкова. София, АИ „Проф. Марин Дринов“, 2012, 493– 502. ISBN 978-954-322-521-7.

Проучването показва как в един текст от новобългарските дамаскини се съотнасят противопоставянията свой – чужд, сакрално – профанно, християнско – езическо, чисто – нечисто, праведно – греховно, телесно неосквернено – телесно чисто, любов – омраза. Анализирани са езиковите реализации на своето и чуждото в контекста на християнската проблематика за шестте божии заповеди. Осмислени са и проявите на приближаване до говоримия език и до нагласите на обикновените хора от тази епоха при номинациите и семантичните особености на своето и чуждото.

29. Мичева-Пейчева, К. Названията на чисти животни в българската традиционна култура и език – В: 70 години българска академична лексикография, АИ „Проф. Марин Дринов“, 2013, 544 – 550, ISBN: 978-954-322-578-1.

В статията са изследвани животни, които в традиционната култура се мислят за чисти не по утилитарни причини, а заради принадлежността им към своето, заради възможността им да противостоят на дивите животни и нечистите духове, както и заради функцията на някои от тях да свързват

двата свята – божествения и човешкия. Анализирани са засвидетелстваните в езика първични названия на чистите животни агне, овен, вол, кон, куче, петел, а също и езиковото многообразие при вторичната номинация.

Статии в сборници от конференции

30. Мичева-Пейчева К. Светлата страна на тъмните сили. – В: Сборник от конференцията - „Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach“ (5-7 október 2016), 2017, 25-32. ISBN: 978-954-92489-8-2; ISBN 978-80-89489-32-9.

Много изследвания са посветени на нечистите сили и тяхната роля както в традиционната, така и в средновековната култура. В този текст се предлага нов поглед върху нечистото. А именно: опит да бъде отличена една по-малко известна черта на злите сили – тяхната „светла” страна. В това проучване се установява, че в българската традиционна култура тъмните сили като *дракос* и *таласъм* се осъществяват и като пазители на дома, покровители на постройка, чешма, мост и дори черква, като по този начин се приобщават към светлото, своето, полезното, сакралното. А нечистите същества като русалии, самодиви, самовили в определен хронотоп – по време на Русалската неделя или на Самодивската неделя на места, назовани *рѸсенова ливѸда*, *самодивско игръло* – могат да лекуват, пречистват от заболявания и така стават част от чистото, здравото, живото, които в повечето митологии и религии се отъждествяват със светлината.

31. Витанова М., К. Мичева-Пейчева. Названия на струнни музикални инструменти в българските диалекти. – В: Опазване на културното наследство. Идеи и практики. По случай 60 години от

присъединяването на България към ЮНЕСКО. София, Издателство на БАН, 2017, 180 – 187. ISBN 978-954-322-908-6.

Частта, разработена от К. Мичева-Пейчева, се отнася до струнните инструменти в средновековни ръкописни източници. Анализирани са употребите на: *ā@ñèà* ‘струнен музикален инструмент, подобен на арфа или цитра’, *ĩñàèòûðü* ‘псалтир, псалтериум – старинен инструмент с десет струни’, *d’đýă@äüíèöà* ‘струнен музикален инструмент’, *îđãàíú* ‘струнен музикален инструмент, подобен на арфа’, *öýâüíèöà* ‘старинен музикален инструмент – *цевница*’; *ñâèðýëü*, изтълкуван като ‘свирка, вид музикален инструмент’ в Старобългарския речник, но в конкретния контекст вероятно назовава струнен инструмент; *самвѣка* ‘четириструнен музикален инструмент, вид арфа, самбука’. В ексцерпирания материал струнните инструменти се използват за възхвала на Бога. Само в отделни случаи, например в Рилските глаголически листове, става дума за дяволска музика, тоест за свирня на традиционни народни празници.

32. Мичева-Пейчева, К. Как звучи свободата в дни на промяна? – В:

Сборник с доклади от Международната конференция "Свободата вчера, свободата днес, свободата утре - на върха на копието ли е?", Русе, 2017, 330-338. ISBN 978-619-7404-01-2.

Свободата в дни на промяна е представена чрез проучване на публицистиката в три ключови епохи от историческия път на българите: преди Освобождението по време на последния етап от национално-освободителната борба, след Освобождението по време на борбата за обединение на българските земи, след социализма по време на прехода към демокрация, съвременното. Анализът на езиковите реализации на концепта *свобода* в периодичния печат показва, че съществуват вечни ценности и нагласи у българите, които се откриват във вестниците и от четирите

времеви отрязъка: 1873-1874 г., 1903-1904 г., 1990-1991 г., 2012-2014 г. Такива са репрезентантите на свобода: *свобода, независимост, Освобождението на България от 1878 г., свободна държава*; както и репрезентантите на несвобода: *робство, петвековно турско робство, тирания, диктатура, репресии, жестокости, робство в семейството*. Специфични за предосвободенския печат са лексемите и словосъчетанията: *освободено и независимо Отечество, борба за свобода, българска черковна независимост, самостоятелна народна черкова, спасяване на народността*. В началото на XX в. свободата се осмисля и вербализира по нов начин с оглед на новите реалности, появяват се в печата следните изрази: *свободна Македония, свободна армия, свобода на тегсия; българинът е политически свободен, но роб на теглилата под зверски хомот; Законът за печата отне ни свободата* и др.

През 90-те години концептът **свобода** се реализира в българския език и чрез някои модерни, специфични за началото на демокрацията думи и словосъчетания: *свободни избори, освобождаване на цените, освобождаване от данъци, свободно емигриране, освобождаване от длъжност, белезници за икономическата инициатива на българите; чуждите вземат каквото искат, за българи вход забранен*. В последните години с оглед на изискването за реформи в съдебната система особено актуални в печата стават: *лишаване от свобода, задържане, пускане под гаранция, отмяна на гаранцията, осъждане с ефективна присъда* и др.

33. Мичева-Пейчева, К. Етнолингвистичен поглед върху българските диалектни текстове от Егейска Македония. – В: Сборник от национална научна конференция, посветена на 80-годишнината на проф. д.ф.н. Благой Шклифов „Българският език – древен, съвременен, единен“. София, 2017, 142 – 149. ISBN 979-954-2977-46-9.

Диалектните текстове от Егейска Македония съдържат богат езиков материал, който може да бъде обработен ползотворно с помощта на етнолингвистичен анализ. В тези текстове се откриват езиковите реализации на семантични опозиции, характерни за българската традиционна духовна култура. И тук, както в цялата славянска митопоетична култура, отрицателният полюс е по-добре засвидетелстван – за лошото се говори повече отколкото за доброто, за нечистото повече отколкото за чистото и за болестта повече отколкото за здравето. Някои от езиковите номинации като *лоша майка*, *улук*, *майови*, *сувия лъугъа* и др. не са общоупотребими, именно затова тяхното тълкуване е важно. Поради историческия контекст в тези диалектни текстове се среща назоваването на българите *мръсни*: „пальовулгара” ‘мръсна българка’ и „мърси булгари”. Това название е мотивирано в самия разказ, в който българите се мислят като чужди спрямо останалите и тяхното място е извън усвоената територия: „Да си ойте на Булгаря, мърси булгари”. Така българите стават част от чуждото и нечистото, което е оправдано от конкретния исторически хронотоп. Следователно базовите семантични опозиции се реализират в тези диалекти както с основните си значения, така и със специфични, а това прави текстовете изключително интересен обект на етнолингвистично проучване.

34. Мичева-Пейчева, К. Езикът на некролога – от скръбта до пародията.

– В: Сборник доклади от Девети Арnaudови четения, Русе, Лени-Ан, 2015, 505 – 509. ISBN: 978-619-7058-49-9.

В проучването се анализират различни езикови стратегии в текстовете на некролозите. Идеята за съхраняването на името в паметта на поколенията чрез възхвала на делата, чрез изтъкване на добрия нрав на умрелия е в основата на съдържателната структура на некролога, независимо дали става дума за биографично или семейно посмъртно съобщение. Оказва се, че

назоваването на мъртвия като добър, велик и безгрешен не се корени нито в криворазбраната идеализация по времето на социализма, нито е типична българска проява на неискреност, а е просто задължителен елемент по пътя на душата от единия към другия свят. Даряването на човека с положителни качества не е белег за амнезия спрямо реалните му черти, а е последно словесно пречистване, по този начин – назован и тачен – мъртвият преминава безпроблемно във вечността. Днес все повече се налага нов тип некролози – пародийните. Те следват структурата на класическия уличен некролог, но смисълът им е напълно различен. Новият тип некролози също се делят на различни видове. Типични представители на първата категория пародийни некролози са посветените на „смъртта” на духовни ценности, явления или дори институции, например за Темида Българска, Конституция Българска, Заплата и т.н. Втори тип пародийни некролози, назовани „блага вест” или „радостна вест”, преобръщат традиционната представа за съобщенията за смърт. Като блага вест е определена оставката на Пламен Орешарски например. И в този вид некролози, както и в останалите, е налице аналогична структура и графично оформяне със стандартните улични некролози.

35.Мичева-Пейчева, К. Опасното чисто и предпазващото нечисто в българската култура и език – В: Трети международен конгрес по българистика, 23-26 май 2013. Секция „Български език”. Подсекция Съвременен български език - Сравнителни и съпоставителни изследвания”. София, УИ „Св. Кл. Охридски”, 2014, 45-55. ISBN: 978-954-07-3830-7.

В това проучване се изследват три основни езикови и културни пласта. Първият – примитивните култури и тяхното разбиране за опасното чисто и апотропейното нечисто, като и двата феномена имат голяма честота. В същата част се извършва и езиков анализ на двойствеността в названията на

свещеното. Във втората част се разглежда българската християнска книжнина, като се доказва, че и в този контекст опасността и чистотата могат да са в симбиоза в рамките на един обект или предмет. Факт, който често остава на заден план и отстъпва пред пределно чистия образ на Бога. В рамките на диахронията се издирват примери за досег до свещеното – мощи на светци, храм или свещена книга – което има опасни последици за хората. В третата част етнолингвистичният анализ е посветен на реализацията на избрани феномени в традиционната култура, като се изтъква огромната роля на предпазващото нечисто под формата на апотропеи от нечисти животни, както и на лечебното нечисто в образа на нечистата родилка, която прогонва бездетството у други жени. Обръща се внимание на нечисти сили с лечебни функции, на нечисти фигури и предмети със способност да пречистват и предизвикват плодородие и др.

36. Мичева-Пейчева, К. Социоллингвистични измерения на названия на нечисти животни – В: Проблеми на социоллингвистиката, XI. Езикът във времето и пространството. 2014, 336 – 342. ISSN 1314-5401.

В това проучване се представят названия и вярвания от традиционната култура за нечисти животни като змия, жаба, мишка, къртица, вълк, коза. Анализът на езиковия материал показва, че социоллингвистичните фактори са основни при вторичната номинация с названия на нечисти животни. Традиционно опасните животни се осмислят като нечисти, след което поради различни социални причини те се съотнасят с антисакралното, поганското. Семантичните и суфиксалните им деривати назовават болести и смъртоносни места и явления, защото именно те се оценяват като разрушителни за социума, заплашващи реда и бъдещето му. А получените чрез метафоричен пренос названия се отнасят за хора, които нарушават приетите в социалната група или общност правила за поведение.

Следователно данните от езика потвърждават наличието на трайна релация между *нечистото и болестите, дяволското, смъртта, социално непримливото*.

37. Мичева-Пейчева, К. Концептът *чист* в старобългарските класически произведения. – В: Изследователски хоризонти на българската лингвистика, София, БАН, 2014. 231-238. ISBN: 978-954-92489-5-1.

В старобългарския книжовен език са регистрирани деветдесет и седем употреби на лексемата *чист*. Много малка част от тях застъпват прякото значение ‘неизцапан’. При това закономерно изискването за материална чистота на предмети и хора се ситуира в по-сложен семантичен контекст, свързан с християнството. От лексикологическа гл. т. значенията ‘девствен’ и ‘безгреховен’ за *чист* възникват чрез пренасяне на признака ‘хубав, ценен’, характерен за всички преки значения на *чист*: ‘неизцапан, незамърсен’, ‘непокътнат, съхранен в първоначалния си вид’, ‘който няма примеси’. Именно затова значенията ‘девствен’ и ‘праведен’ се оформят лексикографски в речниците като преносни. Но свързването на ‘хубав, ценен’ точно със съхранението на девствеността и с богоугодното поведение става под влиянието на културните нагласи на българина, по-точно на християнската парадигма. По тази причина от културологична и етнолингвистична гл.т. тези семантични реализации на *чист* се определят като маркирани с положителна конотация в системата на етнокултурната бинарност. Концептът *чист* се осъществява и със старобългарските глаголи *очистити*, *очищати* и *под*. Те представят четири модела на очистване: кръщение, праведен живот, пустиножителство, мъченичество в името на вярата.

Рецензии и хроники:

38. **Мичева-Пейчева, К.** Рецензия за книгата „Човешкият живот – раждане, сватба, погребение”. София: Академично издателство „Марин Дринов”, 2012. – В: Списание на Българската академия на науките, кн.1, 2013, 44 - 46. ISSN 0007-3989.

Рецензията за книгата „Човешкият живот – раждане, сватба, погребение” се опира на професионален етнолингвистичен поглед върху представените основни жизнени цикли – раждане, сватба, погребение. Анализирана е критично терминологичната база на изследването. Специално е обърнато внимание на проявите на междуобредност и на реализациите на бинарните опозиции във всяка част на книгата. Изтъкнати са евристичните възможности на подобен иновативен начин на осмисляне на традиционните ритуали за бъдещи проучвания в областта на етнолингвистиката.

39. **Мичева-Пейчева К.** – „Българският език – древен, съвременен, единен“. Научна конференция, посветена на 80-годишнината на проф. д.ф.н. Благой Шклифов. – Български език, 2016, № 3, 150–152. ISSN: 0005–4283.

Аналитично се представят всички доклади, изнесени на научната конференция, посветена на 80-годишнината на проф. д.ф.н. Благой Шклифов, организирана от Секцията по етнолингвистика в ИБЕ. Хрониката има изчерпателен и научен характер, тъй като класифицира докладите по проблеми на проучване.

40. **Мичева-Пейчева, К.** Рецензия за Мария Китанова. Род, семья и дом в българской культуре и языке, Български език, кн. 3, 2016, 119 – 124. ISSN: 0005–4283.

Рецензията е посветена на книгата „Род, семья и дом в българской культуре и языке”. В нея са представени всички части на изследването с акцент върху етнолингвистичните проблеми при анализа на езиковите репрезентанти на концептите *род, семейство, дом*. Специално се изтъква умението на авторката да прилага успешно различни подходи при семантичната обработка на езиковия материал – чрез различни кодове – соматичен, растителен, животински и др.; чрез класифициране по когнитивни; чрез изграждане на ядро и периферия и др.

41. **Мичева-Пейчева, К.** „Тя се казваше Мария...” Доц. д-р Мария Китанова на 60 години. – Български език, 2015, кн. 3, 148-150. ISSN: 0005–4283.

В персоналията се представят огромните заслуги на проф. М. Китанова за създаването на Софийския етнолингвистичен център, който тя подкрепя методологически, научно и организационно като ръководител на Секцията по етнолингвистика в ИБЕ. Всички важни изследвания на М. Китанова са разгледани с оглед на основната им проблематика и приноси моменти. Оценена е и нейната международна научна дейност.

42. **Мичева Пейчева, К.** Доц. д-р Марияна Витанова на 60 години – Български език, 2016, кн. 3, 143-146. ISSN: 0005–4283.

В персоналията се проследява творческият път на доц. д-р Марияна Витанова – нейните постижения в областта на диалектологията и етнолингвистиката, основните ѝ публикации, приносните ѝ разработки, експертните ѝ оценки като учен и преподавател.